

linjerne i udviklingen i portrætkunsten og portræterne som udtryk for datidens menneskesyn og samfundsliv blev behandlet. Hertil har Povl Eller ryddet grunden.

Som det passer sig for et arbejde om et kunsthistorisk emne, er bogen smukt udstyret, i en fin typografi og med et stort antal godt trykte plancher bagest. Desværre er der ingen henvisninger i teksten til plancherne, så man må selv med noget besvær, via plancherens kapitel- og stykkehenvisninger i overskrifter og via noternes angivelser af samling, nummer og billedformat, finde frem til en eventuel illustration til den pågældende beskrivelse i teksten. Her havde f. eks. små numre i margenen været nyttige.

Bogen afsluttes med en omfattende kilde- og litteraturfortegnelse og med gode person- og stednavneregistre, nyttige hjælpemidler, når man skal holde sammen på tekstens mange detaljer.

Ole Degn

J. C. Jacobsen: Den sidste Hexebrænding i Danmark 1693. (Gad, 1971). 110 s. Samme: Christense Krachow. En adelig Troldkvinde fra Chr. IV's Tid. (Gad, 1972). 96 s.

J. C. Jacobsens to seneste bøger må nærmest betegnes som offentliggørelse af noget af det kildemateriale, der lå til grund for hans i 1966 udkomne bog: Danske Domme i Trolddomssager i øverste Instans. Bøgerne består af citater side op og side ned af forskellige retsdokumenter med bevarelsen af datidens skrivemåde. Følgen er formentlig, at de fleste kun får læst de første par sider af bøgerne, hvilket er synd, da emnet er interessant.

Christian R. Jansen

Claus Tiedemann: Die Schiffart des Herzogtums Bremen zur Schwedenzeit (1645–1712). (Selbstverlag des Stader Geschichts- und Heimatvereins, Stade, 1970). 209 s.

Med sin disputats om hertugdømmet Bremens skibsfart i svensketiden, 1645–1712, har den tyske historiker Claus Tiedemann sat sig det mål at belyse den rolle, som skibe, der sejlede under svensk bekvemmelighedsflag, havde i den samlede skibsfart. I 1645 havde svenskerne erobret ærkebispedømmet Bremen fra den danske prins Frederik, den senere Frederik 3., og ved freden i Osnabrück i 1648 blev området som et verdsligt hertugdømme overgivet til den svenske krone som et len af det tyske rige. Ved tilhørsforholdet til Sverige fik hertugdømmets skibsfart senere i århundredet mulighed for en betydelig opblomstring. Under de engelsk-nederlandske krige 1665–67 og 1672–74, den pfalziske arvefølgekrig 1691–97 og den spanske arvefølgekrig 1701–10 løste et stort antal fremmede skipper, især fra Nederlandene og Emden, borgerskab i hertugdømmet, hovedsagelig i byerne Stade og Buxtehude, hvorefter de kunne erhverve svenske søpas og sejle som neutrale under svensk flag.

Claus Tiedemann gennemgår Staderegeringens meget lempelige procedure ved denne trafik og dens følger, dels for Stade og Buxtehude, dels for Elbmarsken og Wesermarsken. Det nævnes, at den lasteevne, områdets handelsflåde havde, i de bedste år udgjorde mere end 10 pct. af den samlede »tyske« handelsflådes. Og i en række bilag bringes resultaterne af en statistisk behandling af søpas, kammerregnskaber og toldregnskaber, herunder Sundtoldregnskaberne. Et omfangsrigt bilag giver en række

data fra godt 1.000 søpas fra Stade- og Buxtehudeskipperne fra årene 1619–1711, med oplysninger vedrørende skipperne, redere, skibe og rejser. Materialet er hentet i arkiver i Stade, Buxtehude og Stockholm. Danske lokaliteter forekommer vel kun enkelte gange, men en stor del af skibsfarten havde kontakt med Danmark gennem Øresundstolden, og de fleste af skibene sejlede på områder, som Danmark havde nære økonomiske og kulturelle forbindelser med.

Ole Degn

H. D. Schepelern: Museum Wormianum. (Wormianum, 1971). 435 s.

Den danske lærdomshistorie har ikke været dyrket meget. Det er forklarligt, fordi det store fremskridt i det 19. og 20. århundrede fik de landvindinger, man havde opnået 300 år tidligere, til at tage sig ud som et barns første forsøg på at udforske tilværelsen. Det er disputatsens vigtigste opgave at gendrive denne traditionelle opfattelse og ved en kritisk gennemgang af Museum Wormianum fra 1655 at påvise, at tilvejebringelsen af denne samling og det ledende princip for udvælgelsen af genstande til den ikke hvilede på noget forældet princip, men var i overensstemmelse med synspunkter, også vor tid kan vedkende sig. Det er i det store og hele lykkedes forfatteren at bevise sin these.

Det er almindeligt at bebrejde Ole Worms århundrede for polyhistorisme og fastholden ved de anskuelser, oldtidsforfatterne havde fremsat, men H. D. Schepelern viser, at den første anke delvis er uberettiget for Ole Worms vedkommende, da han først og fremmest betragtede sig som læge og naturvidenskabsmand, mens hans

arkæologiske og runologiske studier kun var et sidespor, omstændighederne havde ført ham ind på, selv om man nu nødtigt vil undvære disse udslag af hans vidtspændende interesse. Om hans afhængighed af de anskuelser, de klassiske forfattere havde fremført, mener H. D. Schepelern, hvis jeg da har forstået ham rigtigt, at netop uenigheden mellem dem sammen med den selvstændige iagttagelse vakte Ole Worms kritiske sans og førte til selvstændig tænkning. Som et bevis herfor anføres det, at Ole Worm viser, at enhjørningehornet ikke stammer fra et eksotisk fabeldyr, men er narhvalens stødtand. Han var ganske vist ikke den første, der fremsatte denne tanke, men han beviste den så grundigt, at den ældre teori definitivt blev skrinlagt. Det var netop til studier af denne slags, hans museum skulle tjene, og på titelkopperet til beskrivelsen af hans samling ses i en vinduesvange et narhvalkranium med den bekendte stødtand, der overflødiggjorde alle andre beviser. Museum Wormianum er ikke et raritetskabinet, men et hjælpemiddel i forskningens og undervisningens tjeneste, og forfatteren fremhæver med rette, at Ole Worm ved siden af sine mange andre hverv også var universitetslærer og med alvor gik op i denne opgave.

For mange år siden har Otto Andrup som ledende princip for det 17. århundredes samlinger peget på det thaumatologiske. Det usædvanlige, det mærkelige, som afveg fra alt det, man kendte fra det daglige liv og vakte forundring, blev anset for værd at samle på. H. D. Schepelern gør sig umage for at vise, at dette synspunkt i det mindste ikke havde større betydning for Ole Worm, men det er tvivlsomt, om han har ret. Nysgerrighed eller med et smukkere udtryk